

Ataç'ın Zıtlıkları

Ali K. METİN

Ataç'ın kesin yargıları “sevmemesi” ile izlenimci bir eleştirmen olması arasında bağ kurulabilir mi bilmem, ama bunun, gösterdiği tutarsızlıklarla ilgili bir ipucu verdiği kesin. Ataç'taki tutarsızlıklar bugün doğru dediğine yarın yanlış deme şeklinde çelişkili tavırlar göstermesiyle ilgili olabildiği gibi, savunduğu düşüncenin nüanslı özelliklerinden kaynaklanan yanlış anlamalarla da ilgili olabilmektedir. Doğru-yanlış, siyah-beyaz, ya o ya bu tarzı ikili kalıplara -nispeten- mesafeli durmaktan ileri geldiği söylenebilir. En azından onun kesin söz ve söylemlere sıcak bakmadığını kendi ifadesinden anlayabiliyoruz: “*Sevmem kesin sözleri, bir kesin söz duydum mu, tersini söylemek gelir içimden. Bütün kesin sözlerin birer doğru yanı olsa bile birer de yanlış yanları vardır. Bir doğruyu gösterir, savunurken, başka bir doğruyu da örtmüş, yadsımış olurlar*” (Cöntürk 2006, 162). Ataç'ın samimi ve cesur bir yazar olduğu sanıyorum hemen herkes tarafından kabul edilebilecek özelliklerinden biridir. Kendisi edebiyat yapıtına getirilen “samimiyet” ölçütü hakkında bazı olumsuz düşüncelere sahip olsa da, genel geçer yargılarla sürtüşmekten ve eleştirilmekten çekinmeyen tavır, yazar duruşuyla ilgili samimiyetinin bir nişanesi sayılabilir. Ataç, kendini düşünceleriyle olduğu kadar duygularıyla da ifade etmiş bir şahsiyettir. Düştüğü çelişkilerin bir kısmı bundan kaynaklanır. Samimiyetini böylesi çelişkilerden gocunmayacak bir kerteye vardırması. Divan şiiri konusundaki ifadelerini bunun en somut örnekleri arasında gösterebiliriz. Divan şiirinin edebiyat eğitiminde örnek alınmasını reddettiği ve şiirsel olumsuzluklarından söz ettiği hâlde ona olan sevgisini açık açık beyan etmesi başka türlü değerlendirilemez. “*Kişiliği yoktur divan şairinin, yeni bir şey getirmez, eskiye bir şey katmaz*” dediği hâlde, “*Divan şiirini övmek, gönümce övebilmek isterdim*” diyen de odur (Ludingirra-8, 51-52). Duygularını ifade etmekten geri durmadığı doğrudur, ancak divan şiiri konusundaki değerlendirmelerinden düşünceleriyle duyguları arasındaki mesafeyi korumayı bilebilmiş bir yazar olduğu da anlaşılır. Divan şiirini fazlasıyla seven ve en iyi bilenlerden birisi olmasına rağmen, daha nesnel açıdan eleştirel bir tavır ve söylem ortaya koyabilmiştir: “*Ama görüyorum artık o şiirin ölmüş*

olduğunu. Kim anlıyor artık o şiiri? Kim inanıyor artık ona? Severekten, yüreğimiz kanayarak kapatacağımız divan şiirini. Onda bizim duygularımız vardır, ama bilelim ki insanı insan eden duyguları değil düşünceleridir.” (agd, 51)

Duygu dünyasıyla düşünceleri arasındaki tutarsızlık yahut terslikler, belirttiğimiz gibi beşerî hâl ve samimiyetin bir ifadesidir. Ne ki Ataç'ta durumun bundan ibaret olmadığı malum. Bir taraftan divan şairinin kişiliksizliğinden ve yeniye kapalı olduğundan söz ederken, diğer taraftan halk şiiriyle yaptığı karşılaştırmada divan şairinin “şiiri yenilemeyi, biçim geliştirmeyi bilmekte” (Ludingirra, 67) olduğunu söyleyerek, farkında olarak veya olmayarak tezada düşülebilmektedir. Buysa elbette Ataç'ın düşünce planındaki zaafını, bazı temel konularda bile düşüncelerinin yeterince net olmadığını gösterir. Aynı zamanda yargılarında yeterli kararlılık göstermediğini. Ama Ataç, kararlılıktan ziyade doğruları önemsemiş bir yazar sayılır. Tutarlılık adına fikrisabit içinde olmayı istememiş gibidir. Görüş değiştirmeyi “yaşama”nın bir gereği bile saydığı olur: “*Bilin ki yaşamak demek, gününün insanı olmak demek, biraz da yanılmak demektir*” (agd, 67).

Sabit fikirliliğin matah bir şey olduğunu iddia edecek değiliz. Ancak Ataç'la ilgili olarak kararsızlığın ne anlama geldiği konusunda daha temkinli düşünmekte fayda var. Her düşüncede bir “doğru payı”nın olabileceğini söyleyecek düzeydeki engin hoşgörü pek de makbul bir tutum olmamalı. Cemal Süreya, Ataç'ın “*Bir şey düşünülmüş, öyleyse onda da doğru payı vardır*” mealindeki yaklaşım tarzına atfen, haklı olarak “*Bu anlamda hoşgörü hastalıklı bir tutumdur*” (Süreya 2013, 42) yorumunda bulunmuştur.

Doğruyu söylemek gerekirse, Ataç'ın bazı düşünceleri retorik olmaktan öteye gitmemiş, bu sebeple önemli tutarsızlıklar göstermiştir. Örneğin, kesin sözlerle konuşmayı sevmediğini söylediği halde yer yer söylemlerindeki katılık ve kestirip atmalar dikkat çekicidir. Dahası “*Ataç, hem “savunulan her düşünce doğrudur” diyerek hoşgörüyü hastalıklı bir noktaya kadar götürüyor, hem de kendi düşünceleri (hatta duyguları) söz konusu oldu mu herkesin suspus olmasını istiyordu*” (age., 40). Ataç'ın bu husustaki tutarsızlığı sadece davranış tarzıyla sınırlı olmayıp düşünce yapısıyla da ilintiler taşımaktadır. Türk ulusunun ancak “Yunanca ve Latinceyi öğrenerek” uygarlaşabileceği iddiasıyla böyle bir ilintinin kurulması mümkün. Bu iddia onun aynı zamanda ne kadar dogmatik bir Batıcı olduğunu gösterir. Taklitçi değil ama dogmatiktir. Batı'yı mevcut biçimiyle taklit etmek yerine -Yahya Kemal'de olduğu gibi- kaynaklarına nüfuz ederek yaşamak gerektiği düşüncesindedir. Nihayetinde mesele, Batı'yla yüzeysel bir benzerliğe sahip olmanın ötesinde gerçekten bir Batılı

kişiliğini kazanmaktır. Ancak kesin sözlerden uzak durmayı yeğleyen bir yazarın bu derece pür Batıcı bir söyleme sahip olması ilginç bir tutarsızlık biçimi diye görülebilir. Batıcılığı zorunlu bir süreç saymak İslamcı, maneviyatçı vs. ideolojileri geçersiz addetmekle eş değer niteliktedir çünkü. Batıcılık, Batı'yı mutlak değer hâline getirmekle maruf bir ideoloji, bir dogmatizm biçimi olarak düşünüldüğünde hakikat budur. Fakat Ataç'ta bu her halükârda iktidarla uyum içinde, hatta iktidarın uzantısı mesabesinde. Düşünce ve davranışlarındaki ikilikler, ya iktidarla uzlaşmaya gönüllü bir yazar portesi için gerekli uygun vasatı oluşturmuş ya da Batıcı yönsemelerinin idealizmle pragmatizm, teoriyle pratik arasında yalpalaması sonucu kendisini göstermiştir. İktidarın Batıcı politikalarıyla kendi Batıcılığı arasında oluşan farklılaşmaları yer yer retoriksel (sahici olmayan) ifadelerle yer yer söylemlerindeki “doğrucu” tutum ve kişiliğiyle tolere etme eğilimi sergilemiştir.

Ancak bu yargımızı aşırıya vardırarak haksızlık etmemeli. Ataç'ın araştırmacı bir kişiliğinin olduğuna şüphemiz yok. Seçkin tutumunda bile belli düzeyde doğru/hakikat arayışının belirleyici olduğu söylenebilir. Belli düzeyde de kalıplaşmamış, özgür istençli bir kişi

olma çabası görürüz. Çoğunluktan kopmamak diye bir derdi ise hemen hiç olmamıştır. Esas itibarıyla akılcı bir kişiliktir o; aklı, kişinin tabi olacağı gerçek otorite kabul eder. *“Doğrularını kendi bulmağa çalışmayıp da onları başkalarından, dışarıdan bekleyen kişi, duyduklarına inanan, bir de kendi ulusunun, ne denli enez (zayıf) olursa olsun kendi usunun incelemesinden geçirmeksizin inanan kişi, yalana da kanabileceğini göstermiş olmaz mı? İnanmak değildir gerekli olan, inanmak değildir güzel olan, gerekli olan, doğruyu bulup, içimize sindirip ona inanmaktır. Güzellik, bizi doğruya bağlayan duyguda değil, doğrunun kendisindedir”* (Ataç 1998, 142). Bununla beraber Ataç'ın dünyası, salt akılcı bir boyuta indirgenemez. *“Ataç karşınıza bazen şüpheci, bazen hümanist, bazen de egoist-anarşist olarak çıkar.”* (Cöntürk, age., 174). Eleştiri alanında da akılcı değil izlenimci bir eleştirmen olduğu malum. Tek başına onun izlenimciliği bile, aslında akılcılığı dogmatik bir ilke haline getirmediğini ifade etmeye yeter. Nitekim izlenimci eleştirmen akılla beraber duyguları da işin içine karıştırmasıyla bilinir. Kavrayışı değil hissetmeyi önemser. Bu yüzden, ele aldığı eserle ilgili beğendim, beğenmedim demek dışında hüküm verme yoluna gitmez. Oktay Rifat, Ataç'ın izlenimciliğini değerlendirirken akılla ilişkili olarak konuya açıklayıcı bir yorum getirir: *“Nurullah Ataç'ın iğneli, yalnız iğneli değil, düşünceli akıllı yazılarını ben de okudum. Ama işte yenilerin akıl karşısındaki püf noktası. Nurullah Ataç'ın yazılarında... Bir meselenin birbirine zıt*

bütün unsurları toplanır: Ama hiçbir şey ispat edilmez, hiçbir hüküm verilmez. Çünkü yeni tenkidçi, yeni sanatçı, aklını işletmesini bilmeyen adam değil, ne kadar düzgün işlerse işlesin, aklının kifayetsizliğini kabul etmiş adamdır.” (Rifat 1992, 33)

Bütün bu birbirinden ayrı özellikler bir araya getirildiğinde Ataç’ın eklektik bir yazar olduğu sonucuna varabiliriz. Ayrıca kendi içindeki tutarsızlıkları dikkate alacak olduğumuzda ele avuca sığmaz bir yazardır denebilir. Hatta belli bir yerden sonra anlaşılması güç, karışık bir yazar olarak görüldüğü de doğrudur.

Öyle bile olsa Ataç’ın edebiyat eleştirimizdeki tarihsel önemi yadsınamaz. İzlenimci eleştirinin en sert muhaliflerinden olan Hüseyin Cöntürk, eleştirideki öncü konumundan ötürü Ataç’ı hep saygıyla anmış, eserlerini birer “büyük hazine” olarak değerlendirmiştir: “*Türk edebiyatının somut meseleleri esas olunca, hiçbir eleştirmen Ataç’ın bıraktığı zengin hazineye başvurmadan adım atamaz... Ona minnet duygumuz büyüktür. Çünkü o bizler için tükenmez bir faydalanma kaynağıdır*” (age., 177).

Söylediklerimizin ışığında, kalıp ve tümel yargılarla doğru bir Nurullah Ataç betimlemesi elde edemeyeceğimiz anlaşılmış olmalı. Belki de farklılıklardan veya tutarsızlıklardan oluşan, kendi içinde parçalanmış bir Ataç fotoğrafından söz etmek daha doğru olacaktır. Bu parçalanmışlık, Ataç’ı kısır, yüzeysel bir eleştirmen olmaktan çıkarıp düşünsel nitelikleriyle besleyici bir eleştirmen hâline getirdiği ölçüde edebiyatın yararına olmuştur. Dahası Ataç’ın kendi edebiyat algısı açısından geliştirici bir rol oynadığı muhakkaktır. Yargılarıyla değilse de düşünsel oylumyla edebiyat eleştirisinin temel taşlarından biri olma niteliğini ona kazandırmıştır. Gerçi Batıcılığı da izlenimci eleştirmenliği de bugün artık aşılmış olup, model anlamında pek bir anlam ifade etmemektedir. Ancak düşünce planındaki niteliksel oylumyla eğitici olma özelliğini korumakta ve eleştirimizin klasikleri arasında yerini almış bulunmaktadır.

Kaynakça

- Cöntürk, Hüseyin (2006), *Çağının Eleştirisi - Birinci Kitap*, Yapı Kredi Yayınları.
 Ludingirra, (1988-1999), 8. sayı.
 Süreya, Cemal (2013), “*Günöbirlik*”ler - *Toplu yazılar II*, Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı.
 Ataç, Nurullah (1998), *Diyelim / Söz Arasında*, Yapı Kredi Yayınları.
 Rifat, Oktay (1992), *Şiir Konuşması*, Adam Yayınları.